

ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ У СВЕТУ КАО ПОДРУЧЈЕ СУКОБЉАВАЊА ВЕЛИКИХ СИЛА

Сажетак: Енергенти представљају један од најважнијих ресурса у савременом свету. Природна налазишта су све дефицитарнија, па је тако присутна борба међу великим силама да се обезбеди њихов доток за сопствене потребе. Од светских сила једино Русија има довољно енергената и најважнијих ресурса (нафта, гас, угљ, најважнији драгоцени метали, руде метала и неметала, чиста питка вода, дрво) не само за своје потребе, већ и значајне количине од планетарног значаја и за извоз и током следећих деценија XXI века. То ће јој дати огромну предност у геоекономском и геополитичком смислу у наредним деценијама у односу на друге центре моћи Евроазије (земље које чине Европску унију, Индија, Кина, Јапан и др.). Сједињене Америчке Државе, поред значајних сопствених резерви најважнијих енергената које само делом задовољавају њихове потребе, имају велики утицај по питању енергетске безбедности у међународним односима, користећи при томе и утицај НАТО-а. Блиски исток представља једну од најважнијих светских регија богату нафтом и гасом, чему треба додати и Каспијски регион и постсовјетски простор у целини. Енергетска безбедност подразумева доступност енергената у количини и квалитету неопходним постојећим економским условима. У раду се анализира фактор енергетске безбедности у савременом свету као подручје сукобљавања великих сила.

Кључне речи: енергетска безбедност, велике силе, САД, Кина, Русија, ЕУ, Каспијски регион, Блиски исток, ОПЕК.

ЕНЕРГЕНТИ И ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Енергенти представљају изворе разних врста енергије, од топлотне, хемијске до електричне. Енергенти спадају у групу примарних производа који настају експлоатисањем природних ресурса. Поред енергената, у примарне производе спадају и пољопривредни производи, руде и минерали.

¹ др Драган Петровић, научни саветник, Институт за међународну политику и привреду Београд, drdraganpetrovic83@gmail.com

Нафта, гас и угаљ биће, до краја XXI века, и даље основни елементи енергије, њихов удео биће око половине енергетског сектора. Рационално коришћење необновљивих ресурса најважнији је задатак међународне заједнице. У овом тренутку, нафта, гас и угаљ, пре свега, користе се као гориво, а само 4-5% њихове запремине користи се у хемијској индустрији. У будућности, нафта и гас наставиће да заузимају водећу позицију не само као извори енергије, него и као важна сировина за посебне материјале потребне за развој модерне цивилизације.²

Када је у питању нуклеарна енергија, у нуклеарним електранама производи се око 16% електричне енергије у свету, а за многе развијене земље, проценат прелази 60-70%. Развој глобалне нуклеарне индустрије решиће проблем енергије у многим земљама. У последњих неколико година у свету је пуштено у рад више од 30 нуклеарних електрана. До краја XXI века производња у нуклеарној области повећаће се у односу на садашње стање најмање десет пута. Са друге стране, постоје извесна ограничења и резервисаност у правцу значајног повећавања коришћења нуклеарне енергије у свету. Пораст употребе нуклеарне енергије свакако би се брже повећавао да није било две значајне хаварије, и то у Чернобилу и у Фукушими, што подрива поверење у нуклеарну енергију широм света.

Евидентан је пораст улоге енергената, нарочито нафте и гаса, у савременом свету. Руска Федерација једина је светска сила која располаже вишком (и то значајним) налазишта енергената и могућношћу извоза, док су значајне силе и регије Евроазије дефицитарне и упућене на увоз (земље Европске уније, Индија, Кина, Јапан и др.).

Највећи део својих потреба за гасом и близу половине за нафтом САД подмирују из сопствених налазишта. Са друге стране, политика Вашингтона је да има снажан утицај на производњу и дистрибуцију енергената у свету. Оне у тој политици користе и свој утицај у међународним организацијама попут Међународног монетарног фонда, Светској трговинској организацији, Светској банци и, посебно, доминацију у НАТО-у.

Систем цевовода за транспорт енергената (нафтоводи и гасоводи) има велики значај у енергетској безбедности. У том контексту, сукоби интереса око праваца проласка енергетских цевовода

² Иван Шокљев, *Опита енергетика*, Савремена администрација, 2009; Драган Петровић, Ана Јокић, *Енергетска политика Русије*, 2015, стр. 21.

присутни су у савременој геополитици, као што је то било рецимо током XIX и почетком XX века по питању путања стратешких железничких пруга или изградње великих лука.

Руска предност по питању поседовања извора капиталних енергената у односу, пре свега, на остале регије Евроазије и посебно остатак Европе, супротна је геополитичким тежњама Вашингтона да има кључни утицај на земље ЕУ. Поприште сукоба интереса је и у оквиру енергетске политике ЕУ, чије водеће чланице, попут Немачке са једне стране, теже да себи омогуће сигуран и разноврстан доток енергената и, са друге стране, ривалства која постоје према Русији, али и према САД и другим центрима моћи. Кина, са своје стране, користи своју економску експанзију и у правцу енергетске политике, па купује изворе енергената у Африци и развија „пут свиле” ка Европи и Блиском истоку.

Земље извознице енергената имају заједничке интересе око одређивања цена, али повремено и размирице. Последњих година у свету је све присутнија еколошка агенда производње и проналаска алтернативних извора енергије. Ту еколошку агенду подржава и нова Бајденова администрација, као „стратешко опредељење”.

Према дефиницији Светског енергетског савета, енергетска безбедност подразумева стање доступности енергената у количини и квалитету неопходним постојећим економским условима. Међународна агенција за енергију дефинише енергетску безбедност са аспекта циљева субјеката енергетског тржишта, односно њиховог статуса у увозно-извозном процесу. Са аспекта интереса земље увознице енергената, они би били доступни у довољној количини и са повољним ценама, уз поштовање еколошких стандарда. Са аспекта земље извознице, енергетска безбедност била би могућност несметане испоруке, односно дотока енергената до купца и могућност неометане наплате. Са аспекта транзиционих земаља, енергетска безбедност била би неометана могућност наплате транзитних трошкова уз стабилну снабдевеност домаћег тржишта.³

У савременом свету енергенти представљају важан фактор безбедности и снаге сваке од земаља. На основу ставке у оквиру тзв. „тврде моћи” у међународним односима, могу се рачунати и енергетски ресурси (у оквиру природних ресурса), али такође и могућност

³ Слађан Милосављевић, Душко Томић, „Покушај теоретског одређења појма енергетске безбедности као чиниоца детерминације међународног политичко-безбедносног система”, *Војно дело*, Београд, бр. 5, 2016, цитат стр. 112.

континуираног и сигурног снабдевања енергентима. Од, приближно, 1965. године трају у континуитету прецизна мерења потрошње енергената у свету. Од тада до данас, можемо оквирно говорити о неколико периода потрошње енергената када је нарочито интензиван скок забележен по питању нафте и гаса, а последњих година и алтернативних извора енергије.

Почев од 1970. године, када је укупна светска потрошња енергената износила 5 TW, она је до 2005. године нарасла на 15 TW, или три пута више. Ако се посматра структура потрошње енергије у свету 2015. године, видећемо да је учешће нафте 34%, гаса 21%, а угља око 25%. Дакле, на све остале изворе енергије отпада око 20%. Од тога, на нуклеарну енергију отпада 6,4%, на енергију хидроелектрана 2,2%, на биомасу 11% и на остало око 0,4%.⁴

Енергенти се могу поделити на необновљиве и обновљиве. Необновљиви су угљ, нафта, гас и нуклеарна енергија. Нарочито нафта, а у нешто мањој мери и гас, постају све дефицитарнији енергенти. Поједностављено говорећи, XIX век био је, у енергетском смислу, доминација угља, XX век, нафте, а за XXI век полази се од тога да ће најважнији бити природни гас.

Потрошња угља у свету за енергетске потребе повезана је са местом експлоатације и домаћих потреба. У том контексту, посебно Кина, па и Индија, још увек користе велике количине угља за грејање и добијање других прерађених енергената и продуката. Када су у питању сигурне резерве нафте, у врху листе су Венецуела и Саудијска Арабија са по 16-17% светских резерви. Иран има преко 10%, а Канада око 9,5%, Ирак 8 %, Кувајт 5,7%, Египат 4% и Русија преко 6%.⁵ Када су у

⁴ Мирјана Радовановић, *Енергетска безбедност*, Едуконс, Сремска Каменица, 2020. стр. 9. Међутим, са друге стране, неки други подаци говоре о нешто већем уделу хидроенергије у односу на нуклеарну енергију, највише због укључивања у овај показатељ и ветрењача и других алтернативних облика обновљиве енергије, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>

⁵ <https://www.statista.com/statistics/264439/oil-reserves-in-selected-countries-since-1990/> податак за октобар 2020. године. Ови подаци имају флукуације и промене из године у годину, али не велике јер су параметри приближни. Повремено, као у децембру 2020. године, када су откривена колосална налазишта гаса и нафте у Карском мору, што повећава удео Русије, долази до битнијих померања у процени потврђених резерви, па је сада, 2021. године, њен удео у светским резервама нафте свакако и више од 7%, док је претходних

питању налазишта гаса, највеће светске резерве у процентима имају: Русија 24,7%; Иран 16,9%; Катар 12,2%; Туркменистан 4,9%; САД 4,9%; Саудијска Арабија 4,2%. Последњих година највећи произвођачи су Русија и САД. Међутим, имајући у виду да потрошња и потребе за гасом у САД премашују производњу, највећи извозници гаса у свету су последњих година Русија, Катар, Норвешка и Канада.⁶ Међутим, доказане светске залихе резерви нафте и гаса стално се допуњују. Тако је, уочи 2021. године, пронађено у Карском мору једно од највећих светских налазишта нафте и гаса које би Русију могло сврстати у бољу позицију него што се до сада сматрало.⁷

Мало је земаља у свету које располажу енергентским изворима у оквиру природних ресурса у довољној мери за сопствене потребе. Још ређе су оне које имају те изворе у довољној мери и у перспективи од макар пар деценија. Најзад, још је мање оних које имају довољно извора енергената (нафте и гаса, пре свега) и за своје потребе у перспективи, а додатно и вишкове за извоз. Те земље које располажу респектабилним резервама стратешких енергената и за извоз, представљају посебно значајне и повлашћене земље у савременим међународним односима са аспекта енергетске безбедности. Оне, дакле, не само да задовољавају практично све своје потребе за енергентима и у догледној перспективи, већ су и значајне извознице. У ову групу земаља спадају већином извознице нафте и гаса са Блиског истока, Русија и земље Каспијског басена, те још неколико афричких земаља, Венецуела из Латинске Америке. Одлика ових земаља је да су, и поред свог енергетског богатства, уз неколико изузетака углавном земље Трећег света.

година тај удео процењиван на 5-6%. Тако је Венецуела последњих година значајно повећала свој удео у процењеним резервама нафте у свету.

⁶ Драган Радиш, *Утицај транспорта и складиштења гаса на снабдевеност тржишта Балкана*, Економски факултет, Ниш, докторска дисертација, 2016, стр. 60.

⁷

https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=12&dd=16&nav_id=1781579

Табела 1. Доказане светске резерве нафте⁸

	ДРЖАВА	РЕЗЕРВЕ (barel)	УДЕО
1	Венецуела	304 милијарде барела	17,5%
2	Саудијска Арабија	298 милијарди барела	17,2%
3	Канада	170 милијарди барела	9,8%
4	Иран	156 милијарди барела	9%
5	Ирак	145 милијарди барела	8,4%
6	Русија	107 милијарди барела	6,2%
7	Кувајт	102 милијарде барела	5,9%
8	Уједињени Арапски Емирати	98 милијарди барела	5,6%
9	САД	68 милијарди барела	4%
10	Либија	48 милијарди барела	2,8%

БЛИСКИ ИСТОК

Блиски исток обилује налазиштима нафте и гаса. Још почетком XX века, западноевропске силе појачавале су своје присуство у овом региону. Велика Британија је још 1883. године добила протекторат над Египтом, као и Суданом. На Арабијском полуострву, Британија је контролисала јужни део и земље Персијског залива у оквиру низа протектората (Јужни Јемен, Оман и Маскат, Катар, простор данашњих Уједињених Арапских Емирата, Кувајт, Бахреин). Након Првог светског рата и реализације споразума Сајлс-Пико, Велика Британија од дотадашњег Отоманског царства добија као мандатне територије Ирак, Јордан, Палестину, а Француска Сирију и Либан. У исто време, ствара се независна држава Саудијска Арабија. Између два светска рата независност добија Ирак, а Египат остаје у лававој вези са Британијом.

⁸ Табела је израђена на основу података презентованих новембра 2020. године на интернет адресама: <https://www.statista.com/statistics/264439/oil-reserves-in-selected-countries-since-1990/> и

<https://www.nenergybusiness.com/features/newstop-ten-countries-with-worlds-largest-oil-reserves-5793487/>. Са друге стране, већ у децембру 2020. године Русија је открила колосалне нове резерве нафте и гаса у Карском мору и на северном правцу. Такође, Венецуела и неке друге земље последњих година повремено откривају значајне резерве, тако да су ови показатељи склони модификацијама.

Након Другог светског рата, управо САД добијају све већи утицај на Блиском истоку. Новоформирана држава Израел и њен конфликт са арапским суседима постаје значајан елемент блискоисточне политике. И последњих деценија, Америка остаје најутицајнија сила на Блиском истоку: системом савезништва у региону; војном доминацијом повезаном и са утицајем преко НАТО-а; и економским упливом у експлоатацији енергената. Нарочито су на овом простору значајне војне интервенције САД у Ираку, Авганистану, чему треба додати преврат у Либији, притиске на Иран и мешање у сиријски сукоб. Паралелно са тим, остварено је низ „арапских пролећа”, односно „обојених револуција”, те стално тињајући сукоби на ободу регије: Јемен, Сомалија, јужни Судан, курдски проблем и др. Са друге стране, САД и саме располажу респектабилним резервама нафте и гаса и заузимају још већу производњу (увозећи нафту). Међутим, потрошња нафте у САД знатно превазилази домаће ресурсе. Томе треба додати и значај енергената у свету у политичком смислу. У том правцу је енергетска политика Америке експанзивна и усмерена ка надгледању главних праваца производње и дистрибуције нафте и гаса. Године 2019. САД, Саудијска Арабија и Русија произвеле су око половине светске производње нафте.⁹

Посебан значај у правцу експлоатације нафте и гаса на Блиском истоку има Персијски залив. Земље Персијског залива имају велики значај као произвођачи нафте и гаса – Кувајт, Катар, Уједињени Арапски Емирати, Ирак, Иран, Саудијска Арабија, Бахреин. Нарочити геополитички значај има мореуз Ормуз, који контролише Иран. Овим теснацом прође сваког дана око 20% светског промета нафтом. Највећи део нафте која прође овим теснацом иде на тржиште Индије, Кине, Јапана и других великих азијских увозника.¹⁰ Противречности великих сила на овом простору веома су изражене, уосталом као и на читавом Блиском истоку. Иран уз себе има Катар, а са друге стране је Саудијска Арабија коју подржавају САД. Тензије између Америке и Ирана изражене су у односима на овом простору и инциденти различитог узрока су присутни готово сваког месеца.¹¹

⁹ Са друге стране, САД имају нешто мање од 2% потврђених светских резерви нафте „Production of crude Oil including Lease Condensate 2019“, US Energy Information Administration.

¹⁰ <https://www.srbijadanas.com/vesti/svet/vode-pune-krvi-i-nafte-evo-zasto-je-ormuski-moreuz-toliko-vazan-i-zasto-preti-da-zapali-svet-2019-06-17>

¹¹ <https://www.pbs.org/newshour/politics/u-s-navy-fires-warning-shots-in-new-tense-encounter-with-iran>

ЕКОЛОШКА АГЕНДА БАЈДЕНОВЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ

Америка, Велика Британија и НАТО енергетску безбедност истичу последњих година у први план.¹² САД су увеле санкције извозницима нафте попут Ирана и Венецуеле са различитим образложењима.¹³

Доласком на власт Бајдена, Америка истиче значај алтернативних енергената, и као део еколошке агенде. Споразуми из области екологије из Кјота, Рио и Париза (које САД у пракси протеклих година нису поштовале у смислу испуњавања квота против емисије штетних гасова), сада, са Бајденовом администрацијом, добијају на значају. Са једне стране, нова прокламована енергетска политика која је блиска агенди зелених у свету, имаће противнике у сопственој земљи у оквиру корпорација за експлоатацију сопствених енергената – нафте, гаса и угља (као и оних увозних традиционалних), а са друге стране, у међународним односима имаће нови елеменат неразумевања са земљама произвођачима традиционалних енергената. Издаци у правцу смањивања емитовања штетних гасова нису мали за америчку привреду, па ће пракса показати да ли је еколошка агенда и спремност за испуњавања обавеза Париског и других претходних међународних еколошких конгреса и споразума, начелна маркетиншка политичка агенда, и колико ће трајати та спремност и истрајност за њену реализацију у пракси. Са друге стране, јача утицај зелених и еколошких покрета у Немачкој и низу других западних земаља, те се стога стиче утисак да ће концепција преласка на алтернативна горива добијати подршку у друштвеној и политичкој сфери следећих година. Тешко је, међутим, очекивати да ће то у пракси резултирати осетнијим прелазом на алтернативна горива.

РУСИЈА И ЕНЕРГЕНТИ

Са аспекта „тврде моћи”, Русија је у самом врху светских сила. Величина и квалитет територије, колосалност и разноврсност природних ресурса, укључујући енергенте, становништво и његова структура, као и војна моћ и економска снага најважнији су фактори

¹² Душан Пророковић, „Геополитички контекст енергетске безбедности“, *Међународна политика*, бр. 1, 2020, Београд, стр. 254-273, стр. 248.

¹³ То је навео, између осталих, Игор Сечин, извршни директор Росњефта. Видети у: Страхиња Обреновић, „Природни гас као политичко оружје: Разумевање дискурса“, *Годишњак Факултета политичких наука*, Београд, 2020, стр. 208.

„тврде моћи” по којима је Руска Федерација супериорна или веома јака. Русија је најпространија земља света, која у исто време има и највеће природне ресурсе у области енергетике, руда метала и неметала, дрвета, чисте питке воде, обрадивих површина, рачунајући и чернозем – најквалитетнију земљу за обраду на свету. Овакав капитал природних ресурса, као и величине територије, изузетно је важан и у укупној моћи сваке силе, јер заједно са демографским потенцијалом, војном и економском моћи представља такозване елементе „тврде моћи” по науци о међународним односима. Управо је након нестанка источног војнополитичког и економског блока, те распада СССР-а, Русија остала не само светска сила, чак и у периоду деведесетих година прошлог века, када је била у изузетно озбиљној и вишедимензионалној кризи, већ је у исто време задржала и два битна параметра суперсиле: нуклеарно наоружање, по чему је била изједначена са САД-ом, као и ресурсну моћ, где је свакако најизраженији енергетски потенцијал и, у оквиру њега, располагање колосалним ресурсима нафте и гаса. Предмет овог рада је управо енергетска политика Руске Федерације, где су, пре свега, у питању нафта и гас.

Током историје, готово у континуитету, Русија је играла улогу једне од водећих планетарних сила. Након распада СССР-а (1991-1992), моћ Руске Федерације на планетарном нивоу извесно је мања у односу на претходне историјске епохе егзистирања руске империје и Совјетског Савеза, али је она и даље светска сила у међународном поретку који све више поприма обележје мултиполарног света. Иако је и током деведесетих година прошлог века и почетком 2000-их, када је, реално, Америка била неприкосновена и једина суперсила, Русија задржала прерогативе ослабљене, али ипак светске силе, имала је и даље два елемента суперсиле: оружје за масовно уништење равноправно америчком, као и светски значајне енергенте, односно природне ресурсе. Док нуклеарно и друго оружје за масовно уништење представља моћан одбрамбени и одвраћајући фактор, кључан у безбедносном смислу Русије и њених најближих савезника, дотле енергетски фактор представља моћан елемент активне руске привредне и политичке стратегије. Посебан значај изазива систем ценовода за транспорт руских енергената на Евроазијском простору. Наиме, у време Суецке кризе и привременог затварања Суецког канала (1968-1975), усавршени су и повећани капацитети танкера за транспорт нафте до те мере, да када је Суецки канал поново пуштен у промет, они због своје величине нису могли ту да пролазе, па је временом, због све веће потрошње у свету течних енергената, добио на првенству систем ценовода (гасовода и нафтовода). На европском правцу, основу ценовода из СССР-а за средњу и западну Европу чинио је систем

„Дружба”, који, географски, из Русије највећим делом иде преко Украјине даље на запад, а мањим делом преко територије Белорусије. Након распада СССР-а, ово добија на значају, имајући у виду начелну безконфликтност и интензитет повезивања Русије и Белорусије и прилично променљиву ситуацију по том питању када је у питању Украјина. Изградња „Плавог тока” ка Турској, ранијих година, омогућује регионални цевовод снабдевања на јужном правцу, слично и неколико мањих локалних цевовода попут оног за Скандинавију, али ниједан од њих нема тај значај и капацитет да би представљао стратешки важан пут снабдевања течним енергентима и био алтернатива постојећем главном правцу који иде преко територије Украјине (и у мањој мери Белорусије). Отуда изградња „Северног тока” представља тај алтернативни правац ка Немачкој, а замишљена рута „Јужног тока” требало је то да представља ка Балкану, јужној и средњој Европи. Украјинска криза, заоштравање америчко-руских односа, увођење дела санкција земаља ЕУ и Русије, представљали су елементе и амбијент привременог отказивања пројекта „Јужни ток”. С друге стране, последњих година постигнут споразум Москве са Турском и Грчком о дуплирању „Плавог тока” (тзв. „Турски ток”), који је делом реализован краком кроз Македонију и Србију са могућношћу увећавања капацитета, представља за сада реализацију умањеног потконцепта „Јужни ток”. Отуда, све то заједно даје могућности реализације за све заинтересоване стране изградње алтернативних праваца цевовода ка Балкану, јужној и средњој Европи. Ова, на први поглед, енергетска и привредна питања заправо имају ширу политичку и геополитичку димензију, па, на неки начин, модерни системи цевовода у том смислу подсећају на значај изградње траса железница у другој половини XIX и почетком XX века. С друге стране, Русија проширује свој систем цевовода за транспорт енергената и у Азији, где посебну пажњу има онај ка Кини. Од свих великих сила једино Русија не само да нема проблем да задовољи потребе за енергентима, већ има значајне вишкове, што ће се одржати и у будућих неколико деценија. У геополитичком смислу, на широком простору Евроазије, европске земље и Кина имаће све веће смањење сопственог удела извора и производње у потрошњи енергената, док су Индија и Јапан већ сада упућени, готово у потпуности, на увоз за сопствене потребе. У том смислу, чињеница да ће Руска Федерација, по пројекцијама за 2030. годину, имати на располагању чак и до 75% сопствене производње нафте за извоз и колосалне количине гаса, указује на изузетну важност геополитике енергената у планетарној позицији Русије.¹⁴

¹⁴ Драган Петровић, Ана Јокић, *Енергетска политика Русије*, Институт за

Док су доказане резерве гаса Русије колосалне, постојеће резерве нафте могу се исцрпети и за нешто мање од 30 година. Са друге стране, откривају се и нове, па је тако крајем 2020. године у Карском мору откривено више великих резерви нафте и гаса.¹⁵

„Северни ток” има две линије, од којих је прва пуштена у рад крајем 2011. године, а друга би требало да се заврши крајем 2021. године. Свака линија имаће капацитет од по 27,5 милијарди кубних метара (m³) годишње.

„Северни ток 2” је у самој завршници израде.¹⁶ Његовом изградњом у целости капитално би се енергетски повезала Русија са Немачком. Односи између Русије и Немачке су геополитички веома значајни не само за те две силе, које су носиоци континенталне геополитике, већ и за укупне европске односе и на подручју Евроазије.

Украјина не располаже сопственим изворима гаса и нафте, а са друге стране, користи цевоводе који иду преко њене територије, у политичком смислу. Међутим, изградња „Северног тока 1” и завршавање „Северног тока 2”, као и проширивање „Плавог (односно Турског) тока” ка југу, смањују њен значај у домену енергетске безбедности. Јуриј Витренко, бивши извршни директор украјинског „Нафтогас”-а, указује на то да Русија изградњом, посебно „Северног тока 2”, повећава утицај на остатак Европе по питању енергетске безбедности.¹⁷

Арктик, где Русија има велике поседе, представља једно од последњих недовољно истражених области са значајним налазиштима нафте и гаса. Наравно, имајући у виду околности, трошкови експлоатације су прилично високи, али се може претпоставити да ће бити све исплативији у следећим деценијама.

међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 185-190.

¹⁵

https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=12&dd=16&nav_id=1781579

¹⁶ До почетка маја реализовано је више од 95% пројекта „Северни ток II”, <https://rs.sputniknews.com/svet/202104301125229206-nemacka-ko-ima-korist-od-sankcija-protiv-rusije-rusija-kome-steti-zaustavljanje-severnog-toka-2/>

¹⁷ Изворни текст Јурија Витренка „Претварање гаса као оружја од стране Русије” објављен је у часопису *Politico* јуна 2019. године. Видети: Страхинја Обреновић, „Природни гас као политичко оружје: Разумевање дискурса”, *Годишњак Факултета политичких наука*, Београд, 2020, стр. 208-209.

КАСПИЈСКИ РЕГИОН

Каспијска регија је веома важна као извор енергената. Са аспекта географског простора, она представља значајну област за транспорт енергената. До распада СССР-а, Каспијско море било је подељено између само две државе, совјетске и Ирана. Ирану припада само крајњи југ и релативно мали прибрежни део морске акваторије. Након распада СССР-а, земље наследнице постале су Русија, Казахстан, Азербејџан и Туркменија. Међу овим земљама и Ираном дуго није постигнута сагласност око поделе, као и потпуног разграничења и на мору. Постојала је дилема да ли Каспијско море третирају као море или као језеро, односно, иза ове формулације су се крили конкретни интереси прибрежних земаља.

Августа 2018. године у казахстанском граду Актау постигнут је договор, односно компромис. Одстрањена је могућност војног присуства трећих земаља, подељен је морски шелф. Највише су на одсуству трећих земаља у Каспијском мору инсистирале Русија и Иран и отуда се споразум по том питању може сматрати њиховим успехом.¹⁸ Залихе нафте у овом региону процењују се на 50 милијарди барела, а гаса на око 300 милиона барела.¹⁹

Након постизања споразума о подели Каспијског мора, отварају се могућности брже експлоатације енергената у региону. Тако Туркменија, која, од 2005. године, једина од средњоазијских земаља Заједнице независних држава заузима пасивну позицију у својим учешћима у интеграцијама на постсовјетском простору, овим добија додатну шансу за експлоатацију и транспорт својих налазишта енергената. Највећи део тих енергената транспортује се преко Русије, а сада се, поред повећавања тих капацитета транспорта, отварају могућности и за неке друге маршруте. Наиме, због непостизања споразума о подели Каспијског мора, страни инвеститори су се устезали да крену у реализацију неких од пројеката гасовода и нафтовода. Такође, постоји пројекат цевовода из Туркменије ка Авганистану и Ирану, те могућност изградње цевовода који би испод Каспијског мора повезивао налазишта у Туркменији са Азербејџаном добија на специфичној тежини.²⁰

¹⁸ <https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Svet/707198/CNN-Velika-pobeda-Rusije-u-Kaspijskom-moru>

¹⁹ <https://www.dw.com/sr/nova-podela-kaspijskog-mora/a-45056497>

²⁰ https://sr.wikipedia.org/sr/Organizacija_za_ekonomsku_saradnju

БАЛКАНСКИ РЕГИОН

Балканско полуострво је специфично са аспекта енергетске безбедности, јер његов средишњи и западни део није имао директну повезаност са цевоводним системом „Дружба” изграђеним још у периоду блоковске подељености Европе. Пројекат „Јужни ток” се, стога, чинио веома привлачним са аспекта енергетске безбедности. Привременим отказивањем реализације овог пројекта балканске земље остале су у извесном вакуму са аспекта енергетске безбедности. Реализација дела „Турског тока” (варијанте „Плавог тока”) само је делимично задовољила потребе за енергентима дела балканских земаља, где је свакако у питању и Србија. Геополитички сукоби интереса великих сила преламају се и на балканске просторе. Руске испоруке гаса Турској повећале су се на близу 12 милијарди кубика гаса у првом кварталу 2021. године.²¹

ЗАКЉУЧАК

Енергетска безбедност је важан фактор у међународним односима, имајући у виду све већу дефицитарност стратешких и необновљивих резерви најважнијих енергената – нафте и гаса. Прелазак делом на алтернативна горива је спор и неизvestан процес, док угаљ и нуклеарна енергија задовољавају само део енергетских потреба у свету. Електрична енергија, хидроенергија, где се све више укључују и модерне ветрењаче, такође представљају релативно ограничен извор енергије, што се односи и на термоелектране и биомасу. У том правцу, нафта и гас ће и у следећим деценијама, нарочито до краја прве половине XXI века, представљати основ енергетског снабдевања у свету (временом ће се повећавати удео гаса у односу на нафту).

Земље извознице ових драгоцених енергената су ретке, а од великих сила у питању је само Русија. Најзначајнија подручја извоза енергената су Блиски исток, Венецуела и још неколико земаља других подручја (поред Русије и неколико земаља постсовјетског простора, пре свега). Већ је неколико земаља традиционалних извозника енергената то престало да буде или су драстично смањили своје резерве (Румунија, све више Норвешка, у извесној мери у блиској будућности и Азербејџан, земље Северне Африке, поједине традиционалне нафтне зоне у САД и др.). Кина се све више укључује у улагање и куповину

²¹ <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/477999/Rusija-duplirala-isporuke-gasa-Turskoj>

енергетских извора, посебно у Африци, али и у Азији. На простору Евроазије, Русија и Блиски исток (у мањој мери и неке друге земље постсовјетског простора, Иран) добијаће на значају као извозници нафте и гаса, док ће увозници све више постајати најјачи центри моћи – земље које чине садашњу ЕУ, Кина, Индија, Јапан. САД задовољавају делом своје колосалне потребе за енергентима и имају велики утицај у енергетској безбедности у свету. Значајан део својих потреба могу задовољити увозом из суседне Канаде, потом Венецуеле и других енергетских извозника. Утицај НАТО-а, финансијских токова и глобалистичких центара моћи на енергетску безбедност и борбе за прераспodelу утицаја коришћења енергената у свету свакако ће се наставити, или чак заострити. Значај ценовода за експлоатацију енергената – нафтовода и гасовода, такође ће се повећавати у следећих неколико деценија, попут геополитичке борбе за изградњу стратешких железница током друге половине XIX и почетком XX века. Најзначајнији ценоводи иду са Блиског истока и Русије ка Европи, Кини, Индији и другим великим увозницима. Арктик, где највеће поседе има Русија, представља најзначајнију енергентима богату макрорегију, која је још увек недовољно испитана. Са новим технолошким могућностима, потенцијал експлоатације нафте и гаса на овим подручјима може значајно изменити садашњу представу о стратешким резервама ових енергената у свету. Поред Русије, те могућности највише може експлоатисати Канада, а у мањој мери САД и скандинавске земље. Такође, подземни шелф океана и светских мора још увек је недовољно истражен када су у питању стратешка налазишта најважнијих енергената.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Милосављевић Слађан, Томић Душко, „Покушај теоретског одређења појма енергетске безбедности као чиниоца детерминације међународног политичко-безбедносног система“, *Војно дело*, Београд, бр. 5, 2016. стр. 106-123.
2. Обреновић Страхиња, „Природни гас као политичко оружје: Разумевање дискурса“, *Годишњак Факултета политичких наука*, Београд, 2020, стр. 195-213.
3. Петровић Драган, Јокић Ана, *Енергетска политика Русије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015.
4. “Production of crude Oil including Lease Condensate 2019”, US Energy Information Administration.

5. Пророковић Душан, „Геополитички контекст енергетске безбедности“, *Међународна политика*, бр. 1, 2020, Београд, стр. 254-273, стр. 248.
6. Радовановић Мирјана, *Енергетска безбедност*, Едуконс, Сремска Каменица, 2020.
7. Радиш Драган, *Утицај транспорта и складиштења гаса на снабдевеност тржишта Балкана*, Економски факултет, Ниш, докторска дисертација, 2016.
8. Шкоклјев Иван, *Опита енергетика*, Савремена администрација, 2009.

Интернет сајтови:

1. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>
2. <https://www.statista.com/statistics/264439/oil-reserves-in-selected-countries-since-1990/>
3. https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=12&dd=16&n_av_id=1781579
4. <https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Svet/707198/CNN-Velika-pobeda-Rusije-u-Kaspijskom-moru>
5. <https://www.dw.com/sr/nova-podela-kaspijskog-mora/a-45056497>
6. https://sr.wikipedia.org/sr/Organizacija_za_ekonomsku_saradnju
7. <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/477999/Rusija-duplirala-ispоруке-gasa-Turskoj>
8. <https://www.srbijadanas.com/vesti/svet/vode-pune-krvi-i-nafte-evo-zasto-je-ormuski-moreuz-toliko-vazan-i-zasto-preti-da-zapali-svet-2019-06-17>
9. <https://www.pbs.org/newshour/politics/u-s-navy-fires-warning-shots-in-new-tense-encounter-with-iran>
10. <https://www.nenergybusiness.com/features/newstop-ten-countries-with-worlds-largest-oil-reserves-5793487/>